

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนใน “โครงการป่าของเมือง” ในเขตเทศบาลเมืองลำปาง ผู้ศึกษาได้ค้นคว้าเอกสารและทบทวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นพื้นฐานประกอบการอ้างอิง และเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษา ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. แนวความคิดเรื่อง นิเวศวิทยาของมนุษย์
2. แนวความคิดเรื่อง สิ่งแวดล้อมในเมือง
3. แนวความคิดเรื่อง การจัดการป่าไม้ในเมือง
4. แนวความคิดเรื่อง การมีส่วนร่วม
5. แนวความคิดเรื่อง แรงจูงใจ
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวความคิดเรื่อง นิเวศวิทยาของมนุษย์

สิ่งแวดล้อมรอบตัวมนุษย์ มีทั้งมนุษย์และธรรมชาติ ลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติมีสองประเภทใหญ่ ๆ คือ ประเภทที่ได้รับอิทธิพลของธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมหล่อหลอมมนุษย์ทั้งในร่างกายและจิตใจ มนุษย์จะมีลักษณะแข็งแรงหรืออ่อนแอ คำหรือขาวนิสัยใจคอร้อนรนหรือสุขุมเยือกเย็น อิทธิพลของธรรมชาติต่อมนุษย์ไม่ได้หยุดอยู่ที่ตัวมนุษย์เท่านั้น หากส่งผลไปสู่สังคมในลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ขนาดของชุมชน ระดับความเจริญเติบโต ส่วนในแง่แบบแผนการดำเนินชีวิตที่เรียกว่า วัฒนธรรม ลักษณะเครื่องแต่งกาย บ้านที่อยู่อาศัย เครื่องใช้ไม้สอยในบ้าน ความเชื่อในศาสนาและประเพณี และประเภทเชิงรุกธรรมชาติ เช่น การใช้ประโยชน์ธรรมชาติลักษณะต่างๆ ใช้พืชเป็นอาหาร ดันไม้ทำที่ปักอาศัย และเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ขูดแร่ธาตุและน้ำมันมาใช้ เป็นต้น มนุษย์ไม่ได้เพียงแต่ต้องการเข้ากับธรรมชาติเท่านั้น ยังพยายามเอาชนะและให้มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ด้วยการทำเรื่องขนาดใหญ่ไปลอยในทะเล ทำเครื่องบิน ทำฝนเทียม เป็นต้น

มนัส สุวรรณ (2530 : 3) กล่าวว่า มนุษย์กับธรรมชาติมีปฏิสัมพันธ์กันและกัน ในระยะแรกเป็นความสัมพันธ์อยู่ร่วมกันได้โดยต่างสนับสนุนซึ่งกันและกัน ต่อมาความไม่สมดุลในปริมาณและการกระจายของประชากรและทรัพยากรธรรมชาติ ร่วมกันกับการใช้เทคนิคและวิธีการจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติที่ไม่มีประสิทธิภาพ ทำให้เกิดมลภาวะ หรือมลพิษ ซึ่งเป็นการทำลายสภาพแวดล้อม และนำไปสู่ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ และปัญหาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งได้

มันที ยมจินดา (2539 : 1-2) มนุษย์กับธรรมชาติมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด แพบจะแยกกันไม่ออก มนุษย์จะแยกกันไม่ออก มนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ซึ่งโดยทั่วไปเราจะหมายถึง สิ่งมีชีวิต เช่น พืช สัตว์ ตลอดจนจุลินทรีย์ทั้งหลาย และสิ่งไม่มีชีวิต เช่น หิน ดิน น้ำ แร่ ธาตุ อากาศ ที่เรียกว่า ธาตุ 4 อันมี ดิน น้ำ ลม ไฟ นั่นคือมนุษย์

เกษม จันทรแก้ว (2540 : 289) เป็นที่ทราบแล้วจากพื้นฐานความรู้ทางสิ่งแวดล้อม และนิเวศวิทยาว่า “ระบบนิเวศ คือ หน่วยพื้นที่หนึ่งที่ประกอบด้วยกลุ่มสิ่งมีชีวิต สิ่งไม่มีชีวิต สิ่งแวดล้อมทางสังคม สิ่งที่เกิดตามธรรมชาติ สิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้น สิ่งที่เป็นพิษภัย หรือสิ่งที่มีคุณประโยชน์ ซึ่งอาจจะมีเพียงกลุ่มเดียวหรือหลาย ๆ กลุ่มร่วมกันก็ได้” โดยกลุ่มเหล่านี้จะแบ่งเป็นกลุ่มย่อย ๆ ไปอีก เป็นกลุ่มสิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต ไม่มีชีวิตและสังคม หรือแบ่งเป็นกลุ่มทรัพยากรกายภาพ ทรัพยากรชีวภาพ กลุ่มค่าการใช้ประโยชน์ของมนุษย์และกลุ่มคุณภาพชีวิต หรือแบ่งกลุ่มตามหน้าที่ เป็นผู้ผลิต ผู้บริโภค ผู้ย่อยสลายและสนับสนุน อนึ่ง ถ้าระบบเหล่านี้อยู่ในภาวะสมดุลธรรมชาติแล้ว จะมีชนิด (สิ่งต่าง ๆ ในหน่วยพื้นที่) ปริมาณ สัดส่วน และการกระจายที่ดี เป็นไปตามธรรมชาติ

ศลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537 : 26) กล่าวถึง ระบบนิเวศและระบบสังคมมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ถ้าระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงจะส่งผลให้ระบบสังคมเปลี่ยนแปลงเช่นกัน นอกจากนี้ระบบสังคมที่อยู่ในบริเวณติดต่อกับระบบนิเวศที่กำลังประสบปัญหา ก็ยังอยู่ภายใต้อิทธิพลของระบบสังคมที่อยู่ในท้องที่อื่นอีกด้วย เช่น การเพิ่มของประชากร การขยายที่ทำกิน การอพยพย้ายถิ่น การเปลี่ยนแปลงค่านิยมการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้สามารถส่งผลมาถึงระบบสังคมนั้น และต่อไปจนถึงระบบนิเวศได้ ระบบแต่ละระบบเป็นความสามารถในการปรับตัวเพื่อคุณภาพของตนเองจากผลของการเปลี่ยนแปลง แต่ความสามารถดังกล่าวมีอยู่อย่างจำกัด ดังนั้น บางครั้งทำให้คุณภาพของการพึ่งพากันระหว่างระบบนิเวศ และระบบสังคมเสียไป และถ้าไม่มีแรงผลักดันจากภายนอกเข้ามา

ชดเชย สถานะการสูญเสียความสมดุลย์ จะคงอยู่ต่อไปจะเห็นได้ในลักษณะสภาพการเสื่อมโทรม และสิ้นสภาพอย่างรวดเร็วของทรัพยากรธรรมชาติ

จากแนวความคิดนิเวศวิทยาของมนุษย์ดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า มนุษย์กับธรรมชาติหรือระบบนิเวศมีความสัมพันธ์กันอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ มนุษย์นับได้ว่าเป็นเพียงส่วนหนึ่งของธรรมชาติเท่านั้น นอกจากนั้น มนุษย์ยังเป็นทั้งผู้บริโภค ผู้สร้าง และเป็นผู้ทำลายสิ่งแวดล้อม ในขณะที่ธรรมชาติเป็นผู้ผลิตทรัพยากรต่าง ๆ ให้มนุษย์ได้ใช้ประโยชน์เสมอมา

แนวความคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมของเมือง

เมืองไม่ว่าจะเป็นเมืองขนาดเล็กหรือเมืองขนาดใหญ่ มีความสำคัญที่เหมือนกันอยู่ประการหนึ่งคือ หน้าที่เป็นแหล่งกลางในการจัดหาสินค้า และบริการต่าง ๆ ให้แก่ประชาชน ทั้งประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมืองและที่กระจายอยู่รอบนอกออกไป ซึ่งถือได้ว่าเป็นหน้าที่หลักที่สำคัญของเมือง นอกจากนี้ เมืองยังเป็นแหล่งรวมของกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หลายอย่างหลายหลายประเภทและเป็นแหล่งให้บริการทั้งภาคเอกชนและรัฐบาล ทำให้เมืองกลายเป็นแหล่งตลาดแรงงานที่สำคัญ จึงเป็นสาเหตุอย่างหนึ่งที่ดึงดูดใจให้ประชาชนจากชนบท พากันหลั่งไหลเข้ามาหางานทำในเมืองเป็นจำนวนมากบางเมืองจะทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางเกือบทุกด้าน เช่น ศูนย์กลางด้านการบริหารและการปกครอง ศูนย์กลางการค้า ศูนย์กลางการคมนาคมขนส่ง ศูนย์กลางการศึกษา ศูนย์กลางการสาธารณสุข ศูนย์กลางทหาร ตลอดจนเป็นศูนย์กลางของศาสนา ตลอดจนมีสิ่งทีเอื้ออำนวยความสะดวกในทุกด้านจึงเป็นเหตุให้เพิ่มความสำคัญมากยิ่งขึ้น ทำให้เมืองเติบโตรวดเร็วเกินไป จนก่อให้เกิดปัญหาต่าง ๆ เช่น ปัญหาการจราจรคับคั่ง ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาสิ่งแวดล้อมเป็นพิษ เป็นต้น

วิชัย เทียนน้อยและคณะ (2540 : 5-8) คำว่า “เมือง” ที่แปลมาจาก “Urban” เป็นลักษณะที่บ่งบอกถึงว่า การที่ประชาชนตั้งถิ่นฐานอยู่รวมกันอย่างหนาแน่น โดยประชาชนเหล่านั้นส่วนใหญ่ประกอบอาชีพที่มีใช้เกษตรกรรม หากแต่ประกอบอาชีพทางด้านอุตสาหกรรม การค้าและการบริการ และลักษณะของวัตถุหรือสิ่งก่อสร้างขยายตัวเติบโตขึ้น ทั้งในแนวนอนและแนวตั้ง เช่น การขยายตัวของตึกรามบ้านช่อง ที่ขยายตัวเป็นบริเวณกว้างขวางออกไปและสูงขึ้น ลักษณะทั่วไปของเมืองที่สำคัญมีดังต่อไปนี้

1. ประชากรตั้งถิ่นฐานอยู่กันหนาแน่น บริเวณที่เป็นเมืองจะมีประชากรอาศัยกันอยู่อย่างหนาแน่น หรือตั้งแต่ 3,000 คนต่อ 1 ตารางกิโลเมตรขึ้นไป

2. มีธุรกิจการค้าและอุตสาหกรรมต่าง ๆ มากมาย มีบริษัทห้างร้านต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย มักจะตั้งอยู่บริเวณใจกลางเมือง ที่มีการคมนาคมขนส่งผ่านเข้าออกสะดวก
3. ประชากรเมืองส่วนใหญ่ ประกอบอาชีพทางด้านอุตสาหกรรม การค้า และการบริการ ลักษณะอาชีพดังกล่าว แตกต่างจากอาชีพของประชากรชนบท ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม
4. มีสถานที่ราชการสำคัญ ๆ ตั้งอยู่หลายแห่ง เช่น ศาลากลางจังหวัด เทศบาล โรงพยาบาล มหาวิทยาลัย
5. การขยายตัวของวัตถุเป็นไปอย่างรวดเร็ว จะมีการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาทางด้านวัตถุ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการก่อสร้างอาคาร ถนน และสถานประกอบการต่าง ๆ
6. ลักษณะของสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ มีปรากฏเหลืออยู่น้อย เนื่องจากประชากรอาศัยกันอยู่อย่างหนาแน่น จึงได้มีการนำพื้นดินซึ่งเดิมเคยเป็นป่าไม้เขียวชอุ่ม หรือเป็นเขตเกษตรกรรมที่อุดมสมบูรณ์มาใช้ประโยชน์ในทางการค้าและอุตสาหกรรม

สมัย อภากิริม (2537 : 22) กล่าวว่าเมือง หรือ ระบบเมืองเป็นการตั้งถิ่นฐานที่ไม่เป็นธรรมชาติที่สุดของมนุษย์ เพราะบริเวณตัวเมืองมักจะเต็มไปด้วยอาคารบ้านเรือนที่ขยายออกไปเป็นบริเวณกว้างมีพื้นที่สีเขียวเหลือน้อยมาก จนเปรียบเสมือนได้ว่าเป็นป่าคอนกรีต ซึ่งมีถนนตัดผ่านเชื่อมต่อไปทั่วบริเวณตัวเมือง รถราแล่นขวัค มีเสาไฟฟ้า โทรทัศน์ ได้ดินฝังท่อประปา ท่อระบายน้ำ วัสดุที่ใช้ในการสร้างเมืองส่วนใหญ่ไม่ได้เป็นวัสดุที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติ แต่เป็นวัสดุที่มนุษย์ได้คิดค้นเปลี่ยนแปลงหล่อหลอมหรือสังเคราะห์ขึ้นมาใหม่

ในปัจจุบัน คนส่วนใหญ่จะอยู่ในชนบท แต่ในอีกไม่นานจะกลับเป็นตรงข้ามว่าคนส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในเมือง เมืองที่กำลังจะกลายเป็นสิ่งแวดล้อมใหม่ ของคนส่วนใหญ่ในโลกเมืองมีบทบาทสำคัญในการกระตุ้นการเติบโตทางเศรษฐกิจ และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างใหญ่หลวงในประเทศนั้น เป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจ การอุตสาหกรรม และการค้าขนาดใหญ่ สร้างระบบการศึกษาและบริการทางการแพทย์สมัยใหม่ ตลอดจนบริการทางสังคมอื่น ๆ ทำให้เมืองมีการบริโภคที่สูงมาก ต้องเลี้ยงดูผู้คนจำนวนมาก ทั้งอาหาร น้ำ เชื้อเพลิง จึงมีการผลิตขนาดใหญ่ทำให้เกิดขยะและของเสียมากทั้งยังมีปัญหาอื่น ๆ เช่น ปัญหาที่อยู่อาศัย แหล่งเสื่อมโทรม ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาด้านสุขอนามัย และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น ด้วยเหตุนี้เมืองจึงถูกมองว่าเป็นระบบ ๆ หนึ่งที่ประกอบด้วยระบบย่อยหลายระบบ เช่น ระบบพลังงานหรือไฟฟ้า ระบบสาธารณสุข ระบบรักษาความปลอดภัย เป็นต้น

แนวความคิดเรื่องการจัดการป่าไม้ในเมือง

เกษม จันทรแก้ว (2540 : 465) กล่าวว่า การจัดการ หมายถึง การดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการดำเนินการอย่างมีประสิทธิภาพนี้ มีลักษณะและรูปแบบที่มีทำให้เกิดผลเสียหรือสร้างประสิทธิภาพของสิ่งที่จะถูกดำเนินการให้ด้อยลงไปในนั้น ก็คือ การดำเนินการที่เป็นไปด้วยความรอบคอบ และมีวิสัยทัศน์ที่ดี เปรียบเสมือนต้องเป็นการดำเนินการอย่างสุขุม และมีความละเอียดอ่อนให้เป็นที่ไปตามวิธีการอนุรักษ์ทั้ง 8 วิธี คือ การใช้ การเก็บกัก การรักษา/ซ่อมแซม การฟื้นฟู การพัฒนา การป้องกัน การสงวน และการแบ่งเขต แต่ละวิธีจะมีแนวทางปฏิบัติในการดำเนินการทั้งสิ้น กล่าวอีกนัยหนึ่งการจัดการนั้น เป็นการประยุกต์วิธีการอนุรักษ์ มาดำเนินการด้วยการมีลักษณะ และรูปแบบเฉพาะเพื่อการนำไปสู่การรักษาประสิทธิภาพให้มากขึ้น

1) การจัดการที่ต้องดำเนินการก่อนการปลูกพันธุ์ไม้ สำหรับการป่าไม้ในเมือง ประกอบด้วย

1. การจัดการองค์ประกอบพันธุ์ไม้สำหรับป่าไม้ในเมือง เป็นการจัดการเกี่ยวกับชนิด ปริมาณ สัดส่วน และการกระจายของพันธุ์ไม้ที่จะปลูก เพื่อให้เหมาะสมในทางนิเวศวิทยา
2. การจัดการเกี่ยวกับสถานที่ที่จะปลูกพันธุ์ไม้ จะต้องมีการวางแผนการดำเนินการเกี่ยวกับสถานที่ที่จะปลูก เช่น สวนสาธารณะ สวนปาริมทาง ที่พักผ่อนหย่อนใจต่าง ๆ ให้สอดคล้องกับการวางผังเมืองและหน่วยงานที่ดูแลการป่าไม้ในเมือง
3. การจัดการด้านการออกแบบ การปลูกต้นไม้ในเมืองนอกจากให้เกิดประโยชน์ในด้านการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมแล้ว ควรคำนึงถึงคุณค่าทางศิลปะที่จะทำให้เกิดความสวยงาม ความมีสง่าของอาคารและสถานที่อีกด้วย

ชัยวัฒน์ คงสม (2534: 474) การป่าไม้ในเมือง หมายถึง การปลูก ป้องกัน และรักษา ต้นไม้เพื่อคุณค่าทางระบบนิเวศทางสังคมและทางเศรษฐกิจ พื้นที่ที่เกี่ยวข้อง คือ เขตใจกลางเมือง รวมไปถึงชานเมืองด้วย โดยที่ป่าไม้ในเมืองแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

1. ป่าไม้ในเมืองที่เป็นของรัฐ
2. ป่าไม้ในเมืองที่เป็นของเอกชน
3. ป่าไม้ในเมืองในพื้นที่ของรัฐ แต่เอกชนเป็นผู้ดูแล

ป่าไม้ในเมืองอาจปลูกในที่ดินของเอกชนหรือ ที่ดินสาธารณะเป็นสาธารณะสมบัติ อาทิ สวนสาธารณะ การปลูกต้นไม้ริมถนนในเมือง การปลูกต้นไม้ริมทางระหว่างเมือง การปลูกต้นไม้รอบ ๆ อาคาร วัด โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ ป่าไม้ในเมืองอาจเป็นป่าปลูกหรือป่าธรรมชาติก็ได้

2) รูปแบบของป่าไม้ในเมือง

1. สวนสาธารณะ เป็นสถานที่ที่จัดสร้างขึ้น เพื่อให้เป็นที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชน ในชุมชนเมือง มีการปลูกพืชพรรณทั้งไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม และไม้ล้มลุก และพืชคลุมดินต่าง ๆ นอกจากเป็นที่พักผ่อนหย่อนใจ ยังถือได้ว่าเป็นพื้นที่กรองมลพิษอากาศในเมือง เปรียบเสมือนปอดของเมือง พื้นที่ของสวนสาธารณะที่เหมาะสมของเมืองหนึ่ง ๆ ควรจะมีพื้นที่ประมาณร้อยละ 10 ของพื้นที่ทั้งหมด หรือเทียบกับจำนวนประชากร คือ ประชากร 1,000 คนควรใช้พื้นที่ที่เป็นสวนสาธารณะประมาณ 25 ไร่

2. สถานที่พักผ่อนหย่อนใจ สถานที่พักผ่อนหย่อนใจในเมืองหรือชานเมือง จะมีลักษณะคล้ายสวนสาธารณะมีความร่มรื่น เป็นธรรมชาติทั้งของรัฐและเอกชน เช่น สวนรุกขชาติ สวนพฤกษศาสตร์ สวนสัตว์ วนอุทยาน สวนหย่อมต่าง ๆ

3. สวนป่าริมทาง และสวนริมคลอง สวนป่าทั้งสองประเภทนี้มีลักษณะคล้ายกันเป็นการปลูกต้นไม้เป็นแถวเป็นแนวไปตามถนนหรือคลอง ป่าไม้ในเมืองประเภทนี้จะให้ความร่มรื่นสบายตา สบายใจ แก่ผู้สัญจรไปตามถนนหรือคลอง

4. สวนบ้าน และสวนหย่อมต่าง ๆ ทั้งของรัฐและเอกชน เป็นป่าไม้ในเมืองอีกประเภทหนึ่งที่จัดสร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ของเจ้าของสถานที่ เช่น ป่าไม้ในเมืองประเภทนี้ จะมีพื้นที่ไม่กว้างใหญ่แต่จะเกิดเป็นหย่อม ๆ เช่น บริเวณบ้านพักอาศัย และตามสถานที่ราชการ

5. สวนป่าและพื้นที่สีเขียวอื่น ๆ สวนป่าที่ปลูกกันเป็นแปลงขนาดใหญ่ หรือพื้นที่สีเขียวอื่น ๆ เช่น สวนผลไม้ ซึ่งมุ่งคุณค่าทางเศรษฐกิจมากกว่าทางด้านสังคม และสิ่งแวดล้อม

ป่าไม้ในเมือง มิได้หมายความเพียงเฉพาะต้นไม้ที่ปลูก หรือป้องกันรักษาไว้เฉพาะใจกลางเมืองเท่านั้น แต่ยังมีความหมายรวมไปถึงบริเวณชานเมืองด้วย ป่าไม้ในเมืองอาจปลูกในที่ดินของเอกชนหรือที่ดินสาธารณะสมบัติ อาทิ สวนสาธารณะ การปลูกต้นไม้ริมถนนในเมือง การปลูกต้นไม้ริมทางระหว่างเมือง การปลูกต้นไม้รอบ ๆ อาคารสาธารณะ เช่น วัด โรงเรียน โรงพยาบาล ฯลฯ หรือแม้แต่การปลูกต้นไม้ในที่สาธารณะนอกตัวเมืองที่หากปล่อยปละละเลยไว้อาจก่อให้เกิดปัญหาเรื่องลมพายุ หรือการกัดเซาะพังทลายของดิน นำความเสียหายมาสู่หัวเมืองข้างเคียงได้ ป่าไม้ในเมืองอาจเป็นป่าปลูกหรือป่าธรรมชาติก็ได้

จากการทราบถึงความหมายของป่าไม้ในเมือง สามารถเข้าใจได้ว่า “การป่าไม้ในเมือง” คือ การปลูก ป้องกันและรักษาต้นไม้ไว้เพื่อคุณค่าทางระบบนิเวศ ทางสังคม และทางเศรษฐกิจและในบางกรณีรวมทั้งพันธุ์ไม้ประเภทไม้ผล ไม้ดอกและสมุนไพรด้วย พื้นที่ที่เกี่ยวข้องนั้นไม่หมายถึงเฉพาะเขตใจกลางเมือง แต่รวมไปถึงบริเวณชานเมืองด้วย

แนวความคิดเรื่องการมีส่วนร่วม

1) ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม หมายถึง การที่บุคคลหลายคน หรือหลายส่วนร่วมกันทำงานเพื่อส่วนรวม การที่เข้ามามีส่วนร่วมของบุคคลมีสาเหตุหลายประการ เช่น มีผลประโยชน์ร่วมกัน มีแรงจูงใจเป็นตัวเงิน ถูกปลุกกระดมให้เข้ามามีส่วนร่วม อยากมีเพื่อน หรือต้องการมีความสำคัญในสังคม อยากทดลอง หรืออยากแก้ตัวทดแทนความผิดที่เคยทำมา เป็นต้น

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์ (2542 : 27) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นกิจกรรมพื้นฐานในการพัฒนาชุมชน และแม้แต่การจัดกิจกรรมการศึกษาสำหรับประชาชน การที่จะทำให้ประชาชนสามารถตระหนักถึงสภาพปัญหา ความต้องการและคาดการณ์สภาพเหตุการณ์ข้างหน้าเกี่ยวกับชุมชนและคุณภาพชีวิตของตนเองได้ จำเป็นต้องให้โอกาสแก่ประชาชนเป็นผู้พิจารณาวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการเอง ตัดสินใจในการเลือกที่เหมาะสมที่สุดด้วยตนเอง โดยอาศัยข้อมูลที่มีค่าจากการให้คำปรึกษาของผู้รู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น

วันรักษ์ มิ่งมณีนาคน (อ้างใน พิภพนา บูรณนินท์, 2535 : 27) ได้ให้ความหมายการมีส่วนร่วมโดยทั่วไปหมายถึง การเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแข็งขัน และเต็มที่ของกลุ่มบุคคลผู้มีส่วนร่วมมีส่วนได้เสียทุกชั้นตอนในโครงการของงานพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมีส่วนร่วมในอำนาจการตัดสินใจ และหน้าที่ความรับผิดชอบ การมีส่วนร่วมจะเป็นเครื่องประกันว่า สิ่งที่มีส่วนได้ส่วนเสียต้องการมากที่สุดนั้น จะได้รับการตอบสนองและทำให้มีความเป็นไปได้มากขึ้นว่า สิ่งที่ทำไปนั้นจะตรงกับความต้องการอย่างแท้จริง และมีความมั่นใจมากยิ่งขึ้น ผู้เข้าร่วมกิจกรรมกับการให้ความร่วมมือจะมีความแตกต่างกันอีกประการหนึ่ง คือ การมีส่วนร่วมจะต้องควบคู่กับความรู้สึกเป็นเจ้าของส่วนงานที่คนอื่นหรือฝ่ายอื่นเข้ามามีส่วนร่วมด้วยนั้น ถือว่าเป็นการให้ความร่วมมือ

ทวีทอง หงษ์วิวัฒน์ (2527 : 2) ได้อธิบาย “การมีส่วนร่วม” คือการที่ประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการ ควบคุม การใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตทางเศรษฐกิจและทางสังคม โดยการพัฒนาความรู้และภูมิปัญญา ซึ่งสามารถแสดงออกมาในรูปการตัดสินใจ ในการเนินชีวิตของตนเองได้

วัลลภ เลือติ และคณะ (อ้างในปรัชญา เวสารัชช์. 2535. น. 13-17.) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมต่าง ๆ ของสังคมนั้นประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมตลอดมา นับตั้งแต่เริ่มเกิดชุมชนมนุษย์ได้ มีผู้พยายามให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ตามวัตถุประสงค์ของเนื้อหา ที่เน้นเฉพาะตามความสนใจของแต่ละคน

จากความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชน ที่นักวิชาการหลายท่านได้ให้คำอธิบายครอบคลุม ความหมายตั้งแต่กระบวนการที่บุคคลต่าง ๆ เข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการดำเนินงานพัฒนา เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการของพวกเขา โดยที่บุคคลเหล่านั้นจะมีส่วนร่วมคิดตัดสินใจ วางแผน ปฏิบัติ และแก้ไขปัญหาในงานพัฒนาร่วมกัน เพื่อก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น

2) รูปแบบและลักษณะของการมีส่วนร่วม

การจัดรูปแบบและลักษณะการมีส่วนร่วมใน โครงการแล้ว ไพรัช เตะะรินทร์ (2527 : 12) และนิรันดร์ จงวุฒิเวศย์ (2527 : 188) จำแนกออกเป็น 3 รูปแบบ ดังนี้

1. การที่ประชาชนมีส่วนร่วมโดยตรง
2. ประชาชนมีส่วนร่วมทางอ้อม โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น กรรมการหมู่บ้าน หากรกลุ่มเลี้ยงโคนม
3. ประชาชนมีส่วนร่วมจากการเปิดโอกาสให้ โดยผ่านองค์กรที่ไม่ใช่ผู้แทนของประชาชน เช่น สถาบัน หรือหน่วยงานที่เชิญประชาชนให้เข้าร่วมในด้านความคิด หรือบริจาคทรัพย์สิน

ในส่วนลักษณะของการมีส่วนร่วม Cary (1976 : 144) ได้แบ่งไว้ 5 ลักษณะ ดังนี้คือ

1. เป็นสมาชิก (Membership)
2. ผู้เข้าร่วมประชุม (Attendance on meeting)
3. เป็นผู้บริจาคเงิน (Financial contribution)
4. เป็นกรรมการ (Membership on committee)
5. เป็นประธานหรือผู้นำ (Position of leadership)

กรรณิกา ชมดี (2524 : 1) ได้สรุปรูปแบบของการมีส่วนร่วมไว้หลังจากการทำการวิจัยการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจว่า มีรูปแบบดังนี้

- (1) การร่วมประชุม
- (2) ร่วมออกแรง
- (3) ร่วมออกเงิน

- (4) ร่วมออกวัสดุอุปกรณ์
- (5) เป็นผู้นำ
- (6) เป็นกรรมการ
- (7) เป็นผู้ชักชวน
- (8) เป็นผู้ริเริ่ม

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า รูปแบบและลักษณะของการมีส่วนร่วมนั้น ประชาชนอาจจะเข้าร่วมกิจกรรมด้วยตนเอง หรือเข้าร่วมในฐานะกลุ่มตัวแทนก็ได้ อาจจะโดยการเข้าร่วมประชุม แสดงความคิดเห็น เป็นสมาชิกให้ความช่วยเหลือ เป็นผู้ร่วมปฏิบัติชักชวนประสานงานกับสมาชิกคนอื่น ๆ หรือการเป็นผู้นำของการเข้ากิจกรรมที่ดำเนินการ

3) ขั้นตอนที่ประชาชนมีส่วนร่วมกิจกรรมโครงการ

เจมส์ คี ปิ่นทอง (2527 : 272 - 273) ไพรัช เตชะรินทร์ (อ้างถึง โกศล, 2531 : 20) และ วิรัช เตียงหงษากุล (2530 : 61 - 63) กล่าวไว้อย่างสอดคล้องกันว่ากรณีมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างแท้จริงจะมีขั้นตอนดังนี้

1. มีส่วนในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา
2. ในการวางแผนการดำเนินกิจกรรม
3. ร่วมในการลงทุนและปฏิบัติการ
4. ร่วมติดตามและประเมินผลงาน

ถอ้าน วุฒิกรรมรักษา(2526 : 16) ได้จำแนกการมีส่วนร่วมไว้เป็น 5 ขั้นตอนคือ

1. ขั้นกำหนดความต้องการ
2. ขั้นวางแผนดำเนินงาน
3. ขั้นตัดสินใจ
4. ขั้นดำเนินงาน
5. ขั้นติดตามผล
6. ความเจริญเติบโตส่วนบุคคล

ไพรัตน์ เตชะรินทร์ (2537 : 6-7) ได้ให้ความหมายและหลักการสำคัญในเรื่องนโยบายการมีส่วนร่วมของชุมชนพัฒนาว่า หมายถึง กระบวนการที่รัฐบาลทำการส่งเสริมชักนำ สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปแบบบุคคล กลุ่มชน ชมรม สมาคม มูลนิธิ และ

องค์กรอาสาสมัครต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องรวมกัน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการพัฒนาที่กำหนดไว้คือ

1. ร่วมทำการศึกษาค้นคว้าปัญหา และสาเหตุของปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน รวมตลอดจนความต้องการของชุมชน

2. ร่วมคิดหา และสร้างรูปแบบและวิธีการพัฒนาเพื่อแก้ไข และลดปัญหาของชุมชนหรือเพื่อสร้างสรรค์สิ่งใหม่ ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน หรือสนองความต้องการของชุมชน

3. ร่วมวางแผนนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม เพื่อขจัดและแก้ปัญหา และสนองความต้องการของชุมชน

4. ร่วมตัดสินใจในการใช้ทรัพยากรที่มีจำกัด ให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม

5. ร่วมจัดหรือปรับปรุงระบบการบริหาร พัฒนาให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

6. ร่วมการลงทุนในกิจกรรม โครงการของชุมชนตามขีดความสามารถของตนเองและของหน่วยงาน

7. ร่วมปฏิบัติตามนโยบาย แผนงานโครงการ และกิจกรรมให้บรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้

8. ร่วมควบคุม ติดตาม ประเมินผล ร่วมบำรุงรักษาโครงการ และกิจกรรมที่ได้กระทำไว้ทั้งโดยเอกชนและรัฐบาลให้ใช้ประโยชน์ได้ตลอดไป

ดังนั้น การพัฒนาที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนก็คือ การพัฒนาขีดความสามารถเพื่อพึ่งพาตนเองของประชาชน ทั้งนี้โดยให้เขาเข้ามาในขั้นตอนการดำเนินงานกิจกรรมด้วยความพอใจ จากความคิดริเริ่มของเขาเอง และต้องมีอิสระอย่างเต็มที่ สามารถดึงทรัพยากรทั้งจากภายในและภายนอกชุมชนมาใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และกิจกรรมการพัฒนาจะต้องเริ่มต้นจากชุมชนเป็นประการสำคัญ และในส่วนของผู้วิจัยกำหนดศึกษาการมีส่วนร่วมของประชาชนใน 5 ขั้นตอน คือ

1. การค้นหาปัญหาและสาเหตุ
2. การตัดสินใจ
3. การวางแผนและดำเนินงาน
4. การเงินและการปฏิบัติงาน
5. การติดตามและประเมินผล

4) ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชน

เจิมศักดิ์ ปิ่นทอง (2526 : 227) ได้กล่าวว่า เจ้าหน้าที่และระบบราชการเป็นอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 2 ด้าน คือ

1. ปัญหาเกี่ยวกับตัวประชาชนเอง ถึงความเป็นปัจเจกบุคคล
2. ปัญหาเกี่ยวกับตัวของเจ้าหน้าที่และระบบราชการ ปัญหาการมีส่วนร่วมของประชาชนมีลักษณะดังนี้
 - 2.1 นโยบายในระบบราชการมักจะมีมาจากเบื้องบน
 - 2.2 การจัดสรรงบประมาณทำมาจากส่วนกลาง กำกับถึงเฉพาะกิจกรรมที่ส่วนกลางกำหนด
 - 2.3 ระบบราชการและเจ้าหน้าที่ระดับต่าง ๆ ขาดการประสานงาน และรับปฏิบัติเฉพาะนโยบายหลักของหน่วยงาน
 - 2.4 มีความสัมพันธ์แบบผู้ใหญ่น้อย มักจะเชื่อว่าตนเองมีฐานะสูงกว่า
 - 2.5 เจ้าหน้าที่ราชการชอบทำงานสำนักงาน
 - 2.6 ระบบราชการใช้การให้ทุนให้โทษ ทำตัวให้พอใจแก่ผู้บังคับบัญชา มิให้ปฏิบัติงานเพื่อชาวชนบทอย่างแท้จริง

โกวิท กระจ่างธรรม (อ้างใน สมศักดิ์ ศรีสันติสุข 2528 : 266 - 267) ได้เสนอบทความที่ชี้ให้เห็นถึงการไม่มีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน และเป็นสาเหตุสำคัญให้การพัฒนาไม่ได้ผล โดยโครงการที่มีลักษณะ คือ

1. เป็นโครงการที่ไม่ได้มาจากประชาชนแต่ให้ทำโดยประชาชน และได้รับการวางแผนจากผู้เชี่ยวชาญในการวางแผนและงบประมาณ แล้วมาขอความร่วมมือจากประชาชน
2. เป็นโครงการที่ไม่ได้มาจากและไม่ได้ทำเพื่อประชาชน แต่เป็นโครงการที่วางแผนโดยหน่วยงาน หรือองค์กรต่าง ๆ และประชาชนเป็นเพียงผู้รับโครงการพัฒนาเท่านั้น
3. เป็นโครงการสำเร็จรูป หรือ กึ่งสำเร็จรูป โดยจัดไว้สำหรับทุกหมู่บ้าน และมีประกาศเป็นนโยบายของโครงการ
4. เป็นโครงการแฟชั่น โดที่หน่วยงาน องค์กร หรือกลุ่มบุคคลเห็นว่าเป็น โครงการที่เป็นที่สนใจ และเป็นที่นิยมของคนทั่วไป

ฉลาดชาย รมิตานนท์ (2527 : 141) ได้กล่าวถึงปัญหาอุปสรรคของการมีส่วนร่วมว่า “ถ้าพูดถึงที่สุดแล้ว ความล้มเหลวของการพัฒนาทุกชนิดในประเทศเราส่วนหนึ่ง (อาจเป็นส่วนใหญ่ด้วย) เกิดขึ้นจากการที่ไม่ได้กระจายอำนาจหน้าที่ และความรับผิดชอบให้แก่ประชาชน โครงสร้างอำนาจทางการเมือง การปกครองการบริหารที่ดี โครงสร้างอำนาจทางการเมืองเศรษฐกิจดี โครงสร้างทางสังคมวัฒนธรรมที่ดี เหล่านี้ล้วนตกอยู่ในมือของคน 3 กลุ่ม คือ ทหาร (ระดับสูง)

ทุนและข้าราชการ トラบโคที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงแก้ไข โครงสร้างที่มีลักษณะผูกขาด ดังกล่าวนี้นักวิชาการที่หวังว่าการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของประชาชนจะเกิดขึ้น เหตุผลง่าย ๆ ก็คือ พวกเขาไม่มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมนั่นเอง”

กล่าวโดยสรุป การมีส่วนร่วม เป็นกิจกรรมพื้นฐานในการพัฒนาชุมชน ความสำเร็จของการจัดกิจกรรมในการจัดการควบคุมการใช้ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ไม่ได้ขึ้นกับหน่วยงานของรัฐเพียงอย่างเดียว แต่ยังต้องมีความร่วมมือร่วมใจของประชาชน การให้โอกาสกับประชาชนได้เข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่นั้นตอนแรก ได้แก่ การค้นหาปัญหาและสาเหตุ การตัดสินใจ การวางแผนและการดำเนินงาน การเงินและการปฏิบัติงาน การติดตามและประเมินผล สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับตนเอง มีความรู้ที่ก้าวร้าวรับผิดชอบในกลุ่มหรือองค์กร ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้กระทำกิจกรรมได้สำเร็จ

แนวความคิดเรื่องแรงจูงใจ

ปรีชาพร วงศ์อนุตรโรจน์ (2540:130) ในความหมายทางจิตวิทยา แรงจูงใจ หมายถึง สภาวะของบุคคลที่ถูกกระตุ้นให้แสดงพฤติกรรมไปยังจุดหมายปลายทาง ความต้องการแรงจูงใจในการทำงานจึงเป็นความพยายามของบุคคลในการทำงานให้เจริญก้าวหน้า

แรงจูงใจจะทำให้แต่ละบุคคลเลือกพฤติกรรมเพื่อตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่เหมาะสมที่สุดในแต่ละสถานการณ์ที่แตกต่างกันออกไป พฤติกรรมที่เลือกแสดงนี้เป็นผลจากลักษณะในตัวบุคคลและสภาพแวดล้อม ดังนี้

1. ถ้าบุคคลมีความสนใจในสิ่งใด ก็จะเลือกแสดงพฤติกรรม และมีความพอใจที่จะทำกิจกรรมนั้น ๆ รวมทั้งพยายามทำให้เกิดผลดีที่สุด
2. ความต้องการจะเป็นแรงกระตุ้นที่ทำให้ทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อสนองความต้องการนั้น
3. ค่านิยมเป็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ เช่น ค่านิยมทางเศรษฐกิจ สังคม ความงาม จริยธรรม วิชาการ เหล่านี้จะเป็นแรงกระตุ้นให้แรงขับของพฤติกรรมตามค่านิยมนั้น
4. ทักษะที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็มีผลต่อพฤติกรรมนั้น เช่น ถ้ามีทักษะที่ดีต่อการทำงานก็จะทำงานด้วยความทุ่มเท
5. ความมุ่งหวังที่ต่างระดับกัน ก็เกิดแรงกระตุ้นที่ต่างระดับกันด้วย คนที่ตั้งระดับต่างกันก็เกิดแรงกระตุ้นที่ต่างระดับกันด้วย คนที่ตั้งระดับความมุ่งหวังไว้สูงจะพยายามมากกว่าผู้ที่ตั้งระดับความมุ่งหวังไว้ต่ำ

6. การแสดงออกของความต้องการในแต่ละสังคมจะแตกต่างกันไปตามขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของสังคมของคน ยิ่งไปกว่านั้นคนในสังคมเดียวกัน ยังมีพฤติกรรมในการแสดงความต้องการที่ต่างกันอีกด้วย เพราะสิ่งเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ของคน
7. ความต้องการอย่างเดียวกัน ทำให้บุคคลมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันได้
8. แรงผลักดันที่แตกต่างกัน ทำให้การแสดงออกของพฤติกรรมที่เหมือนกันได้
9. พฤติกรรมอาจสนองความต้องการได้หลาย ๆ ทาง และมากกว่าหนึ่งอย่างในเวลาเดียวกัน เช่น ตั้งใจทำงาน เพื่อได้ขึ้นเงินเดือน และได้ชื่อเสียงเกียรติยศ ความยกย่องและยอมรับจากผู้อื่น

เอ็ด สาระฐุมิ (2529 : 20) กล่าวว่า ถ้าองค์กร หรือหน่วยงานมีผู้บริหารที่มีความเข้าใจในเรื่องการบริหารบุคคลเป็นอย่างดี ประกอบกับมีปัจจัยที่เป็นเครื่องจูงใจมาก บุคลากรในองค์กรหรือหน่วยงานนั้น ย่อมเกิดความพึงพอใจในการทำงานมาก แสดงให้เห็นว่าทั้งผู้บริหาร และปัจจัยจูงใจอื่น ๆ มีส่วนทำให้เกิดความพึงพอใจในงานได้เหมือนกัน ซึ่งก็ได้มีผู้กล่าวถึงปัจจัย หรือแรงจูงใจที่มีผลต่อความพึงพอใจในงานไว้ ดังนี้

อารี พันธัมณี (2538 : 181-182) ได้กล่าวที่มาของแรงจูงใจได้เป็น 3 ประการ ดังนี้

1. แรงจูงใจทางสรีระ (Physiological Motivation) แรงจูงใจในด้านนี้เกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการทางร่างกายหมด เพื่อให้บุคคลมีชีวิตรอดอยู่ได้ เป็นความต้องการที่จำเป็นตามธรรมชาติของมนุษย์ ได้แก่ ต้องการน้ำ อาหาร พักผ่อน และปราศจากโรค เราสามารถวัดระดับของความต้องการทางสรีระได้จากการสังเกตพฤติกรรม การกระทำของคนเรา คือ จากความน้อยของการกระทำ การเลือกกระทำ (เลือกสิ่งใดแสดงว่าต้องการสิ่งนั้นมาก การได้ตอบสนองสิ่งที่มาขัดขวาง)
2. แรงจูงใจทางจิตวิทยา (Psychological Motivation) มีความสำคัญน้อยกว่าแรงจูงใจทางด้านสรีระวิทยา เพราะจำเป็นในการดำรงชีวิตน้อยกว่า แต่จะช่วยคนเราทางด้านจิตใจ ทำให้มีสุขภาพจิตดี และสดชื่น แรงจูงใจประเภทนี้ ได้แก่ ความอยากรู้อยากเห็น และการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อม ความต้องการความรัก และความเอาใจใส่ใกล้ชิดจากผู้อื่น
3. แรงจูงใจทางสังคม (Social Motivation) แรงจูงใจชนิดนี้มีจุดเริ่มต้นส่วนใหญ่มาจากประสบการณ์ทางสังคมในอดีตของบุคคล และเป้าหมายของแรงจูงใจชนิดนี้มีความสัมพันธ์กับการแสดงปฏิกิริยาของบุคคลอื่นที่มีต่อเรา

ทรงพล ภูมิพัฒน์ (2538 : 158-159) ทฤษฎีลำดับขั้นพัฒนา (theory of sequential development) เป็นทฤษฎีลำดับขั้นของความพึงพอใจในความต้องการของบุคคล ซึ่งมาสโลว์ (Abraham H. Maslow) เป็นผู้เสนอขึ้นมา ทฤษฎีนี้จะบอกให้รู้ว่าความต้องการของมนุษย์เราจะพัฒนาการเป็นไปตามลำดับขั้น โดยเริ่มจากความต้องการต่ำสุดไปจนกระทั่งถึงความต้องการสูงสุดรวมทั้งหมด 5 ขั้นด้วยกัน ดังต่อไปนี้

1. ความต้องการทางร่างกาย (Physiological needs) เป็นความต้องการที่มีอำนาจรุนแรง โดยเฉพาะในตอนแรกเกิด ความต้องการอันนี้ ถือเป็นขั้นแรกสุด เช่น ต้องการอาหาร ความเคลื่อนไหว เป็นต้น

2. ความต้องการด้านความปลอดภัยจากอันตราย (Safety from external danger) เป็นความต้องการทางด้านจิตใจ เพื่อให้จิตใจมีที่ยึดเหนี่ยว เกิดความอบอุ่นทางใจ ตัวอย่างเช่น เด็กต้องการความคุ้มครองจากผู้ใหญ่ กลุ่มต้องการผู้นำ อาจเป็นกลุ่มครอบครัวซึ่งเป็นกลุ่มแรกสุดในสังคมมนุษย์

3. ความต้องการในด้านความรักหรือความห่วงใย (Love or affection) เป็นความต้องการสูงขึ้นมาจากด้านความปลอดภัย ความต้องการในด้านนี้ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นมาระหว่างบุคคลซึ่งอาจจะออกมาในหลาย ๆ ลักษณะ เช่น เพื่อน พ่อแม่กับลูก ชายหนุ่มกับหญิงสาว สามีกับภรรยา

4. ความต้องการในเกียรติยศชื่อเสียงของตนเอง (Self - esteem) เป็นความต้องการที่สูงขึ้นมาอีกขั้นหนึ่ง ทั้งนี้เพราะต้องการให้คนเป็นที่ยอมรับและนับถือของสังคม ให้รู้ว่าตนเองเป็นคนที่มีค่าต่อสังคม แล้วจะทำให้บุคคลเกิดความภาคภูมิใจในตนเอง

5. ความต้องการความสำเร็จและความสมหวังในตนเอง (Self - realization and accomplishment) เป็นความต้องการสูงสุด ซึ่งมนุษย์จะตั้งอุดมคติเอาไว้ โดยต้องรู้จักและเข้าใจในตนเอง ไม่ใช่เป็นการเพื่อฝันหรือสร้างวิมานในอากาศ มนุษย์จะพยายามศึกษาหาความรู้เพื่อให้ได้ปริญญา แล้วนำเอาความรู้มาช่วยพัฒนาตนเองและสังคมต่อไป ซึ่งการกระทำดังกล่าวจะต้องเป็นไปด้วยใจรักและอยากจะทำจริง ๆ

ความต้องการทั้งห้าขั้นดังที่กล่าวมาจะไม่ได้ตัดคอนอกเป็นขั้น แต่มันจะพัฒนาควบคู่กันไปด้วย กล่าวคือ เมื่อเกิดการตอบสนองความต้องการในลำดับหนึ่งเกิดขึ้นและกำลังตอบสนองความต้องการอยู่ ความต้องการในลำดับที่สองก็จะพัฒนาขึ้นมา และขณะที่กำลังตอบสนองความต้องการอยู่ ความต้องการในลำดับที่สามก็จะพัฒนาขึ้นมาอีก และเป็นเช่นนี้ไปจนถึงลำดับขั้นสูงสุด

การทำงานของแต่ละบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับแรงจูงใจ ที่เป็นสิ่งกระตุ้นให้แต่ละคนทำงาน ผลงานจะดีมีประสิทธิภาพหรือไม่ ขึ้นอยู่กับปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อมในการทำงาน เช่น สถานที่ แสงสว่าง ระเบียบกฎเกณฑ์ของสถานที่ทำงาน บรรยากาศ เวลาในการทำงาน เป็นต้น เศรษฐกิจเป็นคำตอบแทนในการทำงาน ได้แก่ ค่าแรง เงินเดือน โบนัส ค่าสมนาคุณ ค่าตอบแทน รวมทั้งฐานะทางครอบครัว ฐานะทางสังคม การเป็นส่วนหนึ่งของงาน สังคม ตำแหน่งหน้าที่การงานของแต่ละคน ได้รับการยอมรับจากสังคม ก็จะทำให้บุคคลนั้นเกิดความภาคภูมิใจมีความรับผิดชอบมากขึ้น ส่วนปัจจัยภายใน ได้แก่ ความรู้สึกว่างงานนั้นมีคุณค่า เป็นการรับผิดชอบต่อสังคม จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและสังคม ก็จะทำให้บุคคลนั้นภาคภูมิใจ มีความรับผิดชอบมากขึ้น ส่วนความอิสระในการทำงาน ความสามารถ ใช้ความรู้ความสามารถได้เต็มที่ โดยไม่ต้องมีใครมาบังคับบัญชา ไม่ได้รับการบีบบังคับจากผู้อื่น มีอิสระในการทำงาน เป็นมูลเหตุให้คนตั้งใจทำงาน และมีความสุขในการทำงานด้วย

กล่าวโดยสรุป ในการบริหารงาน การจูงใจให้บุคคลทำงานนั้น สามารถกระทำได้หลายรูปแบบ เช่น การให้รางวัลหรือผลประโยชน์ตอบแทนเป็นสิ่งจูงใจ และการใช้การบริหารเป็นสิ่งจูงใจ แต่อย่างไรก็ตาม การลงโทษ บีบบังคับ ขู่เข็ญ หรือการผสมผสานกันระหว่างแนวคิด การให้รางวัลและการลงโทษ อาจจะเป็นอีกวิธีการหรือรูปแบบหนึ่งในการจูงใจให้บุคคลทำงานได้ ทั้งนี้จำเป็นต้องอาศัยแนวคิดการมีส่วนร่วมมาเป็นหลักสำคัญในการเชื่อมโยงวิธีการดังกล่าว ซึ่งแต่ละรูปแบบจะต้องคำนึงถึงความต้องการของบุคคลากรและหน่วยงานนั้น ๆ เพื่อให้การดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กิติ จรรยาวัฒน์ (2535) ได้ศึกษาเรื่อง พฤติกรรม และการรับรู้ของประชาชนต่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาบ้านแพะ อำเภอสันกำแพง จังหวัดเชียงใหม่ และบ้านทุ่งยาว อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พบว่า พฤติกรรมและการรับรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของประชาชนทั้ง 2 กรณี มีปัจจัยที่สำคัญเกื้อหนุนการรับรู้และพฤติกรรม คือ การพัฒนาการรับรู้ ข่าวสาร ข้อมูล ความคิด และกระบวนการในการรวบรวมข่าวสารอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ประชาชนมีประสบการณ์ด้านปัญหาสิ่งแวดล้อมอยู่บ้าง อีกปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ประชาชนมีพฤติกรรมและรับรู้ด้านสิ่งแวดล้อม คือ ลักษณะอาชีพของประชาชน

คารา เรือนเป็ง (2540) ได้ศึกษาเรื่องความรู้ความเข้าใจ และการมีส่วนร่วมในการส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข จังหวัดลำพูน พบว่า เจ้าหน้าที่สาธารณสุข จังหวัดลำพูน ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมกับการส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมในระดับปานกลาง ความรู้เรื่องสิ่งแวดล้อม ความคิดเห็นต่อสิ่งแวดล้อมอยู่ในระดับมาก การติดตามข่าวสารเรื่องสิ่งแวดล้อมระดับปานกลาง ปัจจัยดังกล่าวมีส่วนกำหนดต่อการทำงานด้านส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมของเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจังหวัดลำพูน

พงษ์ศักดิ์ ฉัตรเศษะ (2540) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชน ในการอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ ในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่โต อำเภอฮอด จังหวัด เชียงใหม่ พบว่า ด้านโครงสร้างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชาวบ้านต่างก็พึ่งพิงอาศัยซึ่งกันและกัน ทั้งแบบเครือญาติ และเพื่อนบ้าน มีความเป็นชุมชนสูง ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมยังชีพ บพบาท กระบวนการ การมีส่วนร่วมของชาวบ้านในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ผลการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร กับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่า สถานภาพ ทางสังคม การได้รับข้อมูลข่าวสารด้านป่าไม้ จำนวน พื้นที่ที่ถือครองเพื่อการเกษตร มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

สุริยา ชีขุน (2537) ได้ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่า ไม้ในระบบป่าชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีตำบลศรีละอ อำเภोजักราช จังหวัดนครราชสีมา พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนอยู่ในระดับที่ค่อนข้างต่ำ ระดับการศึกษาจำนวนที่ดิน ทำกินประเภทการถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและการเป็นสมาชิกกลุ่มในชุมชน แตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชนอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 สำหรับลักษณะบ้านที่อยู่อาศัย และปัจจัยด้านอื่น ๆ พบว่าการได้รับ ข่าวสารความรู้และความคิดเห็นเกี่ยวกับป่าชุมชน ปัจจัยภายนอก เช่น การสนิทสนมกับพระสงฆ์ การเกรงใจต่อกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน การสนใจนโยบายของรัฐด้านป่าไม้ และการได้รับคำแนะนำ จากเจ้าหน้าที่ของรัฐแตกต่างกัน ก่อให้เกิดความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05

สมภพ ทชินธนานันท์ (2541) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมของ ข้าราชการมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้ ข้าราชการมหาวิทยาลัย เชียงใหม่ มีความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมอยู่ในเกณฑ์ดี แต่มีส่วนร่วมในการจัดการสิ่งแวดล้อมน้อย ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมกับการมีส่วนร่วม มีความสัมพันธ์เชิงลบ ระยะเวลารับ

ราชการ การได้รับประโยชน์หรือผลกระทบ หน้าที่หรือลักษณะงาน ก็ไม่มีส่วนทำให้การมีส่วนร่วมต่างกัน

สุรินทร์ สุริยวงศ์ (2536) ได้ศึกษาเรื่องการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่าชุมชน บ้านทุ่งยาว อำเภอ เมือง จ.ลำพูน ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้ ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ป่าชุมชน แต่จะให้เป็นหน้าที่ของคณะกรรมการหรือผู้นำหมู่บ้าน ชาวบ้านมีทัศนคติที่ดีต่อการอนุรักษ์ป่าชุมชน มีการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนน้อย

สลิษา พึ่งแสงแก้ว (2537) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมของประชาชนในการอนุรักษ์ป่าไม้ : ศึกษาเฉพาะกรณีป่าชุมชนบ้านห้วยแก้ว อำเภอสันกำแพง จังหวัด เชียงใหม่ ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้ ชาวบ้านมีส่วนร่วมน้อย จะมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการเป็นส่วนมาก

ศราวดี อรุณกิจ (2540) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนของชาวบ้าน ป่าป้องเหนือ ตำบลปล้อง อำเภอ เทิง จังหวัด เชียงราย ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมป่าชุมชนของชาวบ้านอยู่ในระดับสูง ได้แก่ การเข้าร่วมประชุมประจำเดือน การพัฒนาป่าชุมชน พิธีกรรมเลี้ยงผี เจ้าที่ และร่วมทำแนวกันไฟป่า การมีส่วนร่วมในระดับปานกลาง ได้แก่ การจัดทำ และซ่อมป้ายแสดงแนวเขต การสร้างฝาย การลาดตระเวน

วัชรระ พนิชธรรมกุล (2541) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกคันทันยางนาของประชาชน อำเภอ สารภี จังหวัดเชียงใหม่ ผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้

1. ประชาชนมีส่วนร่วมในระดับน้อย ในการอนุรักษ์มรดกคันทันยางนา
2. ปัจจัยส่วนบุคคลในด้านสถานที่ประกอบอาชีพ และฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน

อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ภูมิถิ่นาและการรับรู้ข่าวสารที่แตกต่างกัน ทำให้การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกคันทันยางนา แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01 ส่วนระยะห่างจากคันทันยางนาของที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกัน ไม่มีผลให้ระดับการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์มรดกคันทันยางนาแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนอยู่ในระดับน้อยถึงปานกลาง มีหลายปัจจัยที่ทำให้ประชาชนไม่มีส่วนร่วม เช่น สภาพทางสังคม เศรษฐกิจ และการปกครอง ในส่วนที่มีส่วนร่วม ส่วนมากจะมีส่วนร่วมแบบไม่เป็นทางการ ปัจจัยที่มีผลต่อการเข้าร่วม ได้แก่ ผลประโยชน์ ความเดือดร้อน ความรู้ ความสนใจ ความเกรงใจ อำนาจบังคับ และการได้รับข้อมูลข่าวสาร

จากการทบทวนเอกสารและรายงานวิจัย ที่ผู้ศึกษาได้รวบรวมในส่วนที่เกี่ยวข้องในการศึกษาครั้งนี้ ทำให้ได้แนวคิดเกี่ยวกับการเกิดปัญหาควันคังไม้ และพื้นที่สีเขียวในเขตเมือง ซึ่งมีสาเหตุหลายประการจากตัวบุคคล เศรษฐกิจ สังคม และการวางแผน แนวโน้มการเกิดปัญหาในอนาคต จะยังเพิ่มมากขึ้น จากการฟื้นตัวทางเศรษฐกิจ จะส่งผลกระทบต่อภารกิจของประชาชน โดยเฉพาะด้านสุขอนามัย แนวทางป้องกันจึงต้องมีการรณรงค์ให้ร่วมมือร่วมใจกันอนุรักษ์คังไม้ โดยให้ความรู้ข่าวสารเกี่ยวกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และมลพิษต่าง ๆ กับประชาชนได้ทราบอย่างทั่วถึงเพื่อให้เกิดความตระหนัก และความเข้าใจอย่างถูกต้อง ตลอดจนความรับผิดชอบและให้ความร่วมมือ แล้วนำไปสู่การปฏิบัติ เพื่อให้สิ่งแวดล้อมในเมืองดีขึ้น

ดังนั้น ผู้วิจัยได้ประยุกต์สร้างเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนใน “โครงการป่าของเมือง” ในเขตเทศบาลเมืองลำปาง ตามตัวแปรอิสระและตัวแปรตาม (แผนภาพที่ 1) ดังนี้

1) ตัวแปรอิสระ

- ก. อาชีพ
- ข. ฐานะทางเศรษฐกิจ
- ค. ระยะห่างระหว่างที่อยู่อาศัยกับ โครงการป่าของเมือง
- ง. การได้รับข้อมูลข่าวสาร
- จ. แรงจูงใจในการเข้าร่วมโครงการป่าของเมือง
- ฉ. ความรู้ในเรื่องโครงการป่าของเมืองและสิ่งแวดล้อม

2) ตัวแปรตาม

การมีส่วนร่วมของประชาชนใน “โครงการป่าของเมือง” ของเทศบาลเมืองลำปาง

- ก. ด้านการค้นหาปัญหาและสาเหตุ
- ข. ด้านการตัดสินใจ
- ค. ด้านการวางแผนและการดำเนินงาน
- ง. ด้านการเงินและการปฏิบัติงาน
- จ. ด้านการติดตามและประเมินผล

กรอบแนวคิด

ตัวแปรอิสระ

- อาชีพ
- ฐานะทางเศรษฐกิจ
- ระยะห่างระหว่างที่อยู่อาศัยกับ โครงการป่าของเมือง
- การได้รับข้อมูลข่าวสาร
- แรงจูงใจในการเข้าร่วม โครงการป่าของเมือง
- ความรู้ในเรื่องโครงการป่าของเมืองและสิ่งแวดล้อม

ตัวแปรตาม

การมีส่วนร่วมของประชาชนใน “โครงการป่าของเมือง”
ของเทศบาลเมืองลำปาง

- ด้านการค้นหาปัญหาและสาเหตุ
- ด้านการตัดสินใจ
- ด้านการวางแผนและการดำเนินงาน
- ด้านการเงินและการปฏิบัติงาน
- ด้านการติดตามและการประเมินผล

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดในการศึกษา